

РОЛЬ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

THE ROLE OF ECONOMIC SECURITY IN THE NATIONAL SECURITY SYSTEM

Васільцова Наталія Миколаївна, кандидат економічних наук, Національний транспортний університет, Київ, Україна, Pilipenko_natali@ukr.net, тел. (044)2803016, Україна, 01010, м. Київ, вул. М. Омеляновича-Павленка, 1, к.313

<https://orcid.org/0000-0002-9897-5310>

Дулеба Андрій Дмитрович, кандидат технічних наук, доцент, Національний транспортний університет, доцент кафедри виробництва, ремонту та матеріалознавства, e-mail: a.d.duleba@gmail.com, тел. (044)2809805, Україна, 01010, м. Київ, вул. М. Омеляновича-Павленка, 1, к.104а

<https://orcid.org/0000-0001-6333-1737>

Дулеба Надія Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, Національний транспортний університет, доцент кафедри економіки, e-mail: N.V.Duleba@gmail.com, тел. (044)2803016, Україна, 01010, м. Київ, вул. М. Омеляновича-Павленка, 1, к.313

<https://orcid.org/0000-0002-3881-2413>

Кириченко Ганна Володимирівна, кандидат економічних наук, Національний транспортний університет, Київ, Україна, anna_dazenko@ukr.net, тел. (044)2803016, Україна, 01010, м. Київ, вул. М. Омеляновича-Павленка, 1, к.313

<https://orcid.org/0000-0002-3783-0804>

Анотація. В статті розкрито суть економічної безпеки в системі національної безпеки, визначені її основні функції та завдання, а також чинники, що визначають особливе місце економічної безпеки серед інших видів системи національної безпеки. Розглянуті правові передумови формування економічної безпеки України, а також критичність нинішньої економічної ситуації. Виділені основні індикатори економічної безпеки, проведення моніторингу яких може допомогти органам державної влади приймати виважені обґрунтовані рішення.

Ключові слова: економічна безпека, чинники економічної безпеки, економічна політика, економічна криза, система забезпечення економічної безпеки держави

Постановка проблеми. Проблема економічної безпеки держави поставала перед народами в усі часи і виникла вона з появою самої держави. Актуальність цього питання для України не зменшується і в наш час, особливо під час загострення агресії з боку росії.

Актуальність проблеми національної безпеки України визначається історичним феноменом: розвиток міждержавних стосунків супроводжується зростанням кількості воєнних конфліктів, техногенних і природних катастроф, матеріальних витрат і людських втрат. Для подолання цієї

проблеми потрібно створити систему забезпечення економічної безпеки, яка б допомагала підтримувати нормальне функціонування економіки, виявляти загрози та вживати адекватні заходи щодо їх відвернення та нейтралізації, захист економічних інтересів особи, суспільства, сім'ї, держави, здійснення соціально-спрямованої економічної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття "економічна безпека" є відносно новим в українському лексиконі, хоча воно досить поширене та давно використовується у практичній діяльності на Заході. Досить широко ця проблема знайшла відображення у працях закордонних учених: А. Абалкіна, В. Сенчагова, В. Медведєва, С. Афонцева, А. Пороховського, А. Нестєрова, К. Самсонова, Е. Бухвальда, А. Городецького, В. Тамбовцева, А. Ілларіонова. Серед українських учених значний інтерес становлять праці В. Косєвцова, І. Бінька, Я. Жаліла, С. Воронцова, В. Мунтіяна, В.Шлемка, Б. Губського, С. Пирожкова, Г. Пастєрнака-Таранушенка. У працях цих учених висвітлені особливості визначення сутності та складових економічної безпеки держави, аналізу та оцінки економічної безпеки, формування напрямів її забезпечення.

Мета статті. Метою цього дослідження є аналіз економічних процесів, які функціонують в економіці України, і є матеріальною основою національної суверенності, формування відповідної державної політики та розробка механізмів її реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. В системі національної безпеки економічна безпека виконує чітко визначені функції, несе на собі суттєве функціональне навантаження. Її сутність полягає у тому, що вона є матеріальною основою національної суверенності, що визначає реальні можливості в забезпеченні інших видів безпеки. Тобто економічна безпека – це підґрунтя для функціонування всіх інших її елементів, що входять у цю систему (військової, технічної, продовольчої, екологічної, фінансової, кадрової, правової, інформаційної).

Виділяють такі чинники, що визначають особливе місце економічної безпеки серед інших видів системи національної безпеки [1]:

1. При вирішенні проблем в усіх сферах діяльності підкреслюється базисна роль економіки, тому що виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ первинні для кожної з них і визначають життєдіяльність та життєздатність суспільства. Не може бути військової безпеки при слабкій і неефективній економіці, так само як не може бути одночасно ні військової, ні економічної безпеки в суспільстві, яке переживає соціальні конфлікти.

2. В Україні криза суспільства найбільшою мірою охопила саме економіку, оскільки мали місце катастрофа планової економічної системи та намагання побудувати щось інше, схоже на капіталізм західного зразка. Подібна "перебудова" уже сама по собі є джерелом численних потрясінь, а отже, і загроз безпеці країни.

3. Наслідки загроз безпеці в будь-яких сферах можуть бути оцінені з економічного погляду, тобто йдеться про кількісний підрахунок збитків, на основі чого визначається система пріоритетів.

Економічна безпека – це складова частина національної безпеки, її фундамент і матеріальна основа. Забезпечення економічної безпеки є винятковою прерогативою держави. Ніхто інший не в змозі вирішити це завдання. У практичному плані забезпечити економічну безпеку країни означає створити якусь систему її самозбереження, що автоматично приводила б у рух її механізми захисту від тієї або іншої загрози.

Наша країна переживає складний історичний період державного становлення. Гостра і тривала економічна криза, яка вразила Україну чи не найбільше з усіх пострадянських республік, а нині ще й військовий стан, надзвичайно актуалізували питання її національної безпеки, передусім економічної.

На жаль, важливі рішення, які закладали основи стратегічного економічного розвитку Української держави після набуття нею незалежності, приймалися часто спонтанно, під тиском обставин, без належного наукового обґрунтування і врахування національних інтересів. Тому перші роки існування Української держави позначилися руйнуванням значного економічного потенціалу, що дістався їй у спадок. Характерний приклад – безсистемна, тотальна конверсія колись потужного військово-промислового комплексу, темпів якої не знала жодна країна світу. Було завдано колосальних збитків економіці України, зруйновано високий науково-технічний потенціал оборонної галузі, а висококваліфіковані спеціалісти оборонних підприємств залишилися без роботи, багато з них у пошуках кращої долі виїхали за кордон. Отже, економічний потенціал України, який є матеріальною основою національної безпеки, нині значно ослаблений.

Тривала економічна криза негативно вплинула на всі сфери національної безпеки. Досі дається взнаки спад виробництва, втрачається науково-технічний потенціал, спостерігається зниження життєвого рівня, згортаються інвестиційні процеси, зростає безробіття, розростається і міцніє "тіньовий" сектор економіки. Соціальне зубожіння широких верств населення, значна диференціація в доходах різних прошарків населення, зневіра у власні сили та владні структури стоять на заваді консолідації нації і становлять значну загрозу національній безпеці, у тому числі й економічній. У міжнародних відносинах спостерігається намагання деяких розвинених країн використати економічну ослабленість України у своїх національних інтересах.

Перед Україною постала проблема, яка полягає у певному протиріччі між необхідністю інтегруватися у світову економіку, з одного боку, та забезпечити внутрішню економічну інтеграцію, захист свого внутрішнього ринку, власного товаровиробника і національних інтересів, з іншого. При цьому слід враховувати, що світова економіка і далі залишається ареною зіткнення інтересів різних країн. Тож лише створення власної системи економічної безпеки дасть можливість уникнути потенційних руйнівних наслідків швидкого відкриття зовнішнього доступу до національної економіки, забезпечити її конкурентоспроможність, захистити вітчизняного товаровиробника та ефективно взаємодіяти з міжнародними фінансовими та економічними інституціями.

Правові передумови формування економічної безпеки було закладено в Декларації про державний суверенітет України (1990 р.) та Законі УРСР "Про економічну самостійність України". У Конституції України (1996 р.) вперше в правовому документі незалежної України (ст. 17) використовується словосполучення "економічна безпека". У Концепції (основах державної політики) національної безпеки (1997 р.) офіційного статусу та змістовного розкриття набуло поняття "економічна безпека" через національні інтереси, загрози національній безпеці та напрями державної політики національної безпеки в економічній сфері [6].

Протягом майже восьми років велася інтенсивна робота з формування правових підстав економічної безпеки. Так, у 1995 році Координаційний комітет для боротьби з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України ініціював розроблення Концепції економічної безпеки України. Координатором та розробником цього документа виступило Міністерство економіки України. У серпні 1995 р. документ було розроблено, але офіційного статусу він і досі не набув. Держава не має офіційно затверджених концептуальних основ економічної безпеки. Інститутом економічного прогнозування НАН України у 1999 році здійснено спробу їх розроблення, було видано Концепцію економічної безпеки України, але вона так і залишилася у статусі наукового видання, а не проекту законодавчого документа. Тривалий час у Міністерстві економіки та з питань європейської інтеграції України велося розроблення Програми забезпечення економічної безпеки України, яка, як і Концепція, так і не вийшла зі стану проекту.

І лише 21 червня 2018 року вийшов закон України «Про національну безпеку України», який визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз [4].

Критичність нинішньої економічної ситуації в тому, що або руйнівні процеси стануть незворотними і призведуть до втрати державності або, в кращому разі, забезпечать Україні роль другорядної держави і сировинного придатку високорозвинутих країн, або ж вдасться зупинити негативні процеси, домогтися економічного зростання і гідного місця у світі.

Отже, нині як ніколи перед нами постає надзвичайно важливе питання – забезпечення економічної безпеки України, що є одним з найважливіших національних пріоритетів і вимагає посиленої уваги представників владних структур, політичних партій, науковців, широкої громадськості, а також виступає гарантом державної незалежності України, умовою її прогресивного економічного розвитку і зростання добробуту громадян.

В умовах становлення ринкової економіки, коли держава вже не може директивними методами впливати на суб'єктів господарської діяльності, слід вжити заходи щодо оптимального впливу на процес суспільного відтворення (макроекономічні параметри, галузеві структури виробництва, ціни і грошово-фінансові потоки) для підтримки економічної безпеки України.

Одним із таких заходів є прийняття Закону України «Про національну безпеку України». Цей Закон відповідно до [статей 1, 2, 17, 18 і 92](#) Конституції України визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз [4].

Цим Законом визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони.

Задля прийняття державними органами обґрунтованих рішень необхідно проводити моніторинг індикаторів економічної безпеки, який передбачав би передусім фактичне відстеження, аналіз і прогнозування важливих економічних показників.

Особливу увагу слід зосередити на таких загальних індикаторах економічної безпеки [3]:

- валовий внутрішній продукт (ВВП);
- темп інфляції;
- дефіцит бюджету;
- рівень безробіття;
- економічне зростання;
- рівень та якість життя;
- енергетична залежність;
- інтегрованість у світову економіку;
- сальдо експорту-імпорту;
- стан демографічних процесів;
- державний внутрішній та зовнішній борги;
- діяльність "тіньової" економіки.

Важливе значення мають порогові значення індикаторів, вихід за межі яких веде до руйнівних тенденцій у сфері економіки.

Формування системи національної економічної безпеки повинно здійснюватися, виходячи з цілей і принципів забезпечення економічної безпеки, шляхом розробки правових норм, які регулюють стосунки в сфері економіки, створення органів державної влади й управління в цій сфері, визначення основних напрямків їхньої діяльності, а також налагодження відповідних механізмів контролю за діяльністю цих органів.

Мета системи забезпечення економічної безпеки полягає у підтриманні нормального функціонування економіки, виявленні загроз та вжиття адекватних заходів щодо їх відвернення та нейтралізації, захисті економічних інтересів особи, суспільства, сім'ї, держави, здійсненні соціально-спрямованої економічної політики.

Система забезпечення економічної безпеки повинна відповідати таким основним вимогам:

- ✓ функціонування в межах, визначених законом;
- ✓ забезпечення надійного захисту національних інтересів;
- ✓ прогнозування і своєчасне відвернення загроз економічній безпеці;
- ✓ ефективне функціонування як у звичайних так і в надзвичайних умовах;
- ✓ наявність чіткої структури і функціональне розмежування органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влад;
- ✓ відкритість і гласність у необхідних межах щодо діяльності відповідних органів, що входять в зазначену систему.

Система забезпечення економічної безпеки повинна складатися з органів законодавчої, виконавчої і судової гілок влади, підприємств, організацій, громадян та об'єднань громадян. Вона повинна функціонувати в таких режимах:

- повсякденному;
- підвищеної готовності;
- глобального застосування;
- локального застосування.

Забезпечення економічної безпеки особи, суспільства, держави здійснюється на основі розмежування повноважень між суб'єктами системи, в якій діє [4]: Президент України, Верховна Рада України, Рада національної безпеки і оборони України, Кабінет Міністрів України, міністерства та відомства, Конституційний суд України, суди загальної юрисдикції, Органи прокуратури, Органи

місцевої державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, організації, Громадяни та об'єднання громадян.

Висновки

В системі національної безпеки економічна безпека виконує чітко визначені функції, несе на собі суттєве функціональне навантаження. Виділяють певні чинники, що визначають особливе місце економічної безпеки серед інших видів системи національної безпеки.

Наша країна переживає складний історичний період державного становлення. Гостра і тривала економічна криза, яка вразила Україну чи не найбільше з усіх пострадянських республік, а нині ще й військовий стан, надзвичайно актуалізували питання її національної безпеки, передусім економічної.

Тривала економічна криза негативно вплинула на всі сфери національної безпеки. Досі дається взнаки спад виробництва, втрачається науково-технічний потенціал, спостерігається зниження життєвого рівня, згортаються інвестиційні процеси, зростає безробіття, розростається і міцніє "тіньовий" сектор економіки. Соціальне зубожіння широких верств населення, значна диференціація в доходах різних прошарків населення, зневіра у власні сили та владні структури стоять на заваді консолідації нації і становлять значну загрозу національній безпеці, у тому числі й економічній. У міжнародних відносинах спостерігається намагання деяких розвинених країн використати економічну ослабленість України у своїх національних інтересах.

Тому, розроблення чіткої, дієвої і високорезультативної системи забезпечення економічної безпеки особи, суспільства, держави є нагальним питанням в нашій країні.

Перелік посилань

1. Губарева І. О. Формування економічної безпеки України : монографія / Губарева І. О. - Харків : Інжек, 2015. - 443 с.
2. Економічна безпека держави: навчально-методичний посібник / Живко З.Б., Черевко О.В., Копитко М.І., Зачосова Н.В., Живко М.О., Серета В.В., Занора В.О., Бісєць А.В.; за ред. Живко З.Б. Черкаси : видавець Чабаненко Ю.А., 2019. 240 с.
3. Жихор О. Б. Економічна безпека : підруч. для студентів ВНЗ / [О. Б. Жихор та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. О. Б. Жихор, д-ра екон. наук, проф. О. І. Барановського ; Ун-т банк. справи Нац. банку України (м. Київ). - Київ : УБС НБУ, 2015. - 467 с.
4. Закон України «Про національну безпеку» [Електронний ресурс] – <https://zakon.rada.gov.ua/>
5. Лекарь С. І. Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави : монографія / Лекарь С. І. - Х. : Золота миля, 2013. - 477 с.
6. Шевченко Л. С. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія /., О. А. Гриценко, С. М. Макуха [та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. - Х. : Право, 2019. - 321 с.

THE ROLE OF ECONOMIC SECURITY IN THE NATIONAL SECURITY SYSTEM

Vasiltsova Natalia M., Candidate of Economic Sciences, National Transport University, Kyiv, Ukraine, Pilipenko_natali@ukr.net, tel. (044)2803016, Ukraine, 01010, Kyiv, str. M. Omelyanovicha-Pavlenka, 1, k. 313, <https://orcid.org/0000-0002-9897-5310>

Duleba Andrii D., candidate of technical sciences, associate professor, National Transport University, associate professor of the department of production, repair and materials science, e-mail: a.d.duleba@gmail.com, phone (044)2809805, Ukraine, 01010, Kyiv, str. M. Omelyanovicha-Pavlenka, 1, k. 104a, <https://orcid.org/0000-0001-6333-1737>

Duleba Nadiya V., candidate of economic sciences, associate professor, National Transport University, associate professor of the Department of Economics, e-mail: N.V.Duleba@gmail.com, tel. (044)2803016, Ukraine, 01010, Kyiv, str. M. Omelyanovicha-Pavlenka, 1, k. 313, <https://orcid.org/0000-0002-3881-2413>

Kyrychenko Anna V., Candidate of Economic Sciences, National Transport University, Kyiv, Ukraine, anna_dazenko@ukr.net, tel. (044)2803016, Ukraine, 01010, Kyiv, str. M. Omelyanovicha-Pavlenka, 1, k. 313, <https://orcid.org/0000-0002-3783-0804>

Abstract. The article examines the factors that determine the special place of economic security among other types of the national security system. Ukraine faced a problem, which consists in a certain contradiction between the need to integrate into the world economy, on the one hand, and to ensure internal economic integration, protection of its domestic market, its own producer and national interests, on the other. At the same time, it should be taken into account that the world economy continues to be an arena of conflict between the interests of different countries. Therefore, only the creation of one's own system of economic security will make it possible to avoid the potential destructive consequences of the rapid opening of external access to the national economy, ensure its competitiveness, protect the domestic producer and effectively interact with international financial and economic institutions.

The basic requirements to which the system of ensuring economic security must meet have been revealed.

Key words: economic security, national security, national security system, economic security indicators.

References

1. Gubareva I. O. Formation of economic security of Ukraine: monograph / Gubareva I. O. - Kharkiv: Inzhnek, 2015. - 443 p. [in Ukrainian].
2. Economic security of the state: educational and methodological manual / Zhivko Z.B., Cherevko O.V., Kopytko M.I., Zachosova N.V., Zhivko M.O., Sereda V.V., Zanova V. O., Bievets A.V.; under the editorship Zhivko Z.B. Cherkasy: Yu.A. Chabanenko publisher, 2019. 240 p. [in Ukrainian].
3. Zhykhor O. B. Economic security: textbook. for university students / [O. B. Zhihor and others] ; under the editorship Dr. Econ. Sciences, Prof. O. B. Zhihor, Dr. Econ. Sciences, Prof. O. I. Baranovskyi; Bank University. affairs of the National Bank of Ukraine (Kyiv). - Kyiv: UBS NBU, 2015. - 467 p. [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine "On National Security" [Electronic resource] - <https://zakon.rada.gov.ua/>. [in Ukrainian].
5. Lekar S. I. Administrative and legal mechanism for ensuring the economic security of the state: monograph / Lekar S. I. - Kh.: Golden Mile, 2013. - 477 p. [in Ukrainian].
6. Shevchenko L. S. Economic security of the state: essence and directions of formation: monograph /., O. A. Hrytsenko, S. M. Makuha [and others] / edited by Dr. Econ. Sciences, Prof. L. S. Shevchenko. - Kh.: Pravo, 2019. - 321 p. [in Ukrainian].